

5. Злупко С.М. Відкриття С.А. Подолинського / С. Злупко // Аксіоми для нащадків: українські імена у світовій науці: Збірник нарисів; упор. і передм. О.К. Романчука. – Львів: ЛІПО “Меморіал”, 1992. – 544 с.
6. Подолинський С.А. Праця людини і її відношення до розподілу енергії / Сергій Подолинський // Вибрані твори; упор., передм. і прим. Л.Я. Корнійчук. – К.: КНЕУ, 2000. – С. 203–283.
7. Подолинський Сергій (1850–1891). Вибрані твори / Упор. матеріалів та бібліографії Р. Сербина. – Монреаль, Impression-Printed Universite du Quebec a Montreal. Bibliotheque nationale du Quebec, 1990. – 208 с.
8. Подолинський С.А. Людська праця і її роля у розподілі енергії / Сергій Подолинський. – К.: Бібліотечка аспіранта, 1997. – Вип. 3 – 104 с.
9. Вернадский В.И. Химическое строение биосферы Земли и ее окружение / Владимир Вернадский. – Москва: Наука, 1965. – 324 с.
10. Вернадский В.И. Автотрофность человечества / Владимир Вернадский // Химия и жизнь. – 1970. – № 8. – С. 17–22.
11. Вернадский В.И. Живое вещество и биосфера / Владимир Вернадский. – Москва: Наука, 1994. – 360 с.
12. Вернадський В.І. Вибрані праці / Володимир Вернадський. – К.: Наук. думка, 2005. – 301 с.

Надійшла до редакції 24.11.2011

Затверджена до друку 20.01.2012

Аннотация. *Марцинишин Ю.Д. Преимущество научных взглядов Сергея Подолинского в работах Владимира Вернадского. На основе анализа первоисточников автор прослеживает теоретико-методологическое влияние энергетической концепции С. Подолинского на формирование учения о ноосфере В. Вернадского.*

Ключевые слова: *энергия, круговорот, труд, Разум, ноосфера*

Summary. *Marcinishin U. Succession of scientific looks of S. Podolinskiy in works of V. Vernadskiy. On the basis of analysis of original sources an author traces theoretic and methodological influence of power conception of S. Podolinski on forming of studies about noosphere of V. Vernadskiy.*

Key words: *energy, rotation, labor, Reason, noosfera*

УДК 477(338.43.02):“1950/1980”

О.М. Скрипник

ХІМІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 1950-х – 1980-х рр.: ДО ІСТОРІОГРАФІЇ ПРОБЛЕМИ

У статті здійснено історіографічний аналіз праць радянських та сучасних українських істориків із питань хімізації сільського господарства України другої половини 1950-х – 1980-х років.

Ключові слова: *сільське господарство, хімізація, історіографія, Україна*

Постановка проблеми

1950-ті рр. вважаються найуспішнішим періодом у розвитку радянської економіки з погляду як темпів її зростання, так і ефективності суспільного виробництва. Середньорічні темпи економічного росту – 6,6% виявилися безпрецедентними за всю історію СРСР.

Уже з кінця післявоєнного відбудовного періоду виникає помітний інтерес держави до розвитку хімічної галузі господарства. Масштабна організація виробництва хімічної продукції як в СРСР, так і в західних країнах диктувалася потребами економіки, що динамічно розвивалася: ростом машинобудування, будівництва, сільського господарства, легкої промисловості та інших галузей. У 1958 р. радянська влада проголошує курс на хімізацію господарства УРСР, який мав за 20 років, тобто до 1980 р., “завершити в СРСР побудову комуністичного суспільства”.

Мета

Стаття має на меті з’ясувати відображення в працях радянських та сучасних українських істориків особливості хімізації сільського господарства України другої половини 1950-х – 1980-х років.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Історіографія розвитку “великої хімії” в Українській РСР та її значення для підвищення сільськогосподарського виробництва достатньо велика, проте багато авторів підходили до

розгляду грандіозних перетворень у хімічній промисловості заполітизовано, що перешкоджало неупередженості та достатній аргументованості при дослідженні проблеми.

Українську історіографію теми, що її досліджуємо, можна поділити на два періоди: радянський та сучасний. Для досліджень радянського періоду характерний заідеологізований підхід до вивчення певних аспектів, що призводив до ігнорування недоліків та прорахунків у втіленні державної політики з хімізації господарства. А, отже, до обмеженості та упередженості досліджень. Однак, цінним у працях того часу було те, що їхні автори водили до наукового обігу велику кількість фактичного матеріалу, який дає змогу сформувати бачення серйозних досягнень у розбудові потужностей “великої хімії”.

Виклад основного матеріалу

У доробку радянських дослідників значна кількість монографій, брошур, статей. У їхніх працях головна увага зверталася на розширення діючих хімічних потужностей з виробництва різної продукції, інтенсифікацію виробничих процесів, освоєння випуску нових видів продукції. Істотним недоліком переважної кількості публікацій була чисто ідеологічна аргументація і переважно інформативний матеріал на підтвердження досягнень і успіхів радянської промисловості. У більшості цих досліджень висвітлювалися лише позитивні моменти нарощення виробничої бази хімії та досягнення хімізації сільського господарства, що демонструвало “виконання” партійних приписів. Зокрема, величезне значення надавалося висвітленню рішень травневого пленуму ЦК КПРС, який відбувся у 1958 р., та поклав початок державній політиці на прискорений розвиток хімічної індустрії. Однак, не зверталася увага, що в ці роки розвиток хімічної промисловості республіки спрямовувався передусім на задоволення існуючих потреб сільського господарства та промисловості, що було в межах партійно-державної економічної політики.

Історіографія хімічної промисловості отримала суттєвий розвиток із кінця 1950-х років. Вона неоднорідна за своїм змістом і може бути поділена на кілька блоків: праці з історії радянської хімічної промисловості в цілому, дослідження розвитку “великої хімії” в Україні, публікації з історії підприємств. Окремо можна виділити історіографію, присвячену проблемам хімізації сільського господарства.

Історіографія розвитку “великої хімії” з’явилася як реакція наукового співтовариства на зміни пріоритетів промислової політики. Видання поширювалися в мережі політичної просвіти. Саме вони були покладені в основу історіографії радянської хімічної промисловості на початковому етапі. До них можна віднести дослідження С.Н. Ганза [1], Н.К. Морщинської [2], Л.Л. Лубана [3], Г.В. Сурмила, Д.М. Киржнера та М.А. Менковського [4], Н.П. Федоренка та Е.С. Савинського [5].

Праці Г.В. Уварова [6] та П.Е. Ємельянова [7] являють собою нариси перспектив розвитку хімічної індустрії, які відкрилися внаслідок реалізації програми будівництва хімічних підприємств, накресленої наприкінці 1950-х років. У них підкреслено виключне значення галузі для створення матеріально-технічної бази комунізму, а отже, вони пропагували партійний курс та цілком відповідали інтересам радянської верхівки.

Із середини 1960-х рр. з’являються роботи, присвячені вивченню історії хімічної промисловості СРСР з урахуванням змін, пов’язаних із початком будівництва потужностей “великої хімії”. Тема розроблялася переважно в загальносоюзному плані, але значна частина радянських промислових гігантів будувалася в Україні, отже, теж знайшла відображення у дослідженнях. До цієї теми зверталися В.М. Бушуєв [8], П.М. Лукьянов [9], П.Е. Ємельянов [10], Л.І. Морозов [11].

У цей період видається чимало оглядових колективних та узагальнюючих праць із історії радянської хімічної промисловості [12–14], в яких помітне місце відводилося УРСР. Тут були простежені зміни у галузевій структурі, підкреслювалися високі темпи розвитку промисловості держави, а також містилися фактичні дані щодо кількісних і якісних перетворень у матеріально-технічній базі хімічної індустрії.

Із другої половини 1960-х рр. з’являються економічні дослідження в області хімічної промисловості. Це праці В.А. Лещенцева [15], В.А. Мезенцева [16], Н.П. Федоренко [17], В.І. Лузева [18], М.М. Федоровича [19] та колективна робота під редакцією В.Л. Клименка [20]. У них розглядалися проблеми перспективного планування для хімічної промисловості

та її галузей, пошуку механізмів оптимізації їхнього розвитку. Також піднімалися питання історії промисловості. За змістом вказані роботи можна віднести до історико-економічних.

На 1980-ті рр. припадає узагальнення знань із історії хімічної промисловості СРСР та УРСР. У 1984 р. було видано дослідження “Развитие химической промышленности в СССР (1917–1980 гг.)” [21; 22], що вийшли під редакцією Л.А. Костандова – міністра хімічної промисловості СРСР (очолював відомство понад 20 років). Ця колективна монографія залишається єдиною працею, де комплексно розглянуто питання становлення хімічної промисловості, її територіального розміщення, проблеми науково-технічного прогресу в галузі.

Тоді ж авторським колективом на чолі з А.Г. Дедовим видається єдине в українській історіографії комплексне дослідження [23], присвячене аналізу тенденцій розвитку хімічної промисловості провідних капіталістичних країн у порівнянні з розвитком хімічної промисловості СРСР. Ця робота має велике значення для порівняльного аналізу української та зарубіжної хімічної промисловості.

Видавалися роботи, присвячені опису впливу процесів індустріалізації на хімічний комплекс країни. Прихильники концепції перманентної НТР на науковому рівні поставили питання впливу змін у діючій технології на темпи економічного росту, зміни галузевої структури економіки та хімічної промисловості зокрема. Так, у праці В.С. Лельчука [24] досліджувалося значення науково-технічного прогресу для промислового розвитку СРСР.

Окремі нариси та статті з історії хімічної промисловості з 1960-х рр. з’являються на сторінках спеціалізованих журналів “Химическая промышленность” та “Економіка Радянської України”. Друкувалися матеріали про перспективи розвитку галузі: А.В. Рукавішнікова та В.В. Калечиця [25], Г.І. Вілесова [26]; поточний стан виробництва: Ю.А. Башмаков [27]; регіонів: Г.Ф. Борисович та А.С. Вайн [28]; окремих підприємств: В.Ф. Гогіна та Б.І. Круглова [29] та ін. Основна цінність цих досліджень полягає в тому, що науковці прагнули визначити ступінь прискореного розвитку хімічної промисловості не лише через забезпечення потреб промисловості, але всього комплексу використання хімічної продукції у господарському житті країни.

У колективній праці під редакцією Н.П. Борисова [30] та дослідженні Д.І. Полякова [31] вивчаються проблеми хімічного машинобудування в УРСР, звертається увага на невідповідність галузі до виконання завдань по забезпеченню обладнання та устаткуванням пускових об’єктів хімії, та водночас у зв’язку з політичною кон’юнктурою не робиться аналіз причин цього явища.

Лише з 1980-х рр. дослідники звертають увагу на з’ясування природоохоронних аспектів діяльності хімічних підприємств. Над цією проблемою працювали вчені К.І. Кузіна [32], В.Г. Мінеєв [33], В.Д. Панніков та В.Г. Мінеєв [34]. Однак і тут головний наголос робився на позитивних досягненнях, замовчувалися факти серйозного екологічного становища, в якому перебувала УРСР унаслідок непродуманої організації роботи багатьох промислових підприємств взагалі та підприємств “великої хімії” зокрема.

Питання, пов’язані з проведенням курсу на хімізацію сільського господарства знайшли відображення в працях А.Н. Орлова [35], Т.Р. Солдатенко [36]. Дослідники розглядали цей процес як найважливіший напрямок інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, який передбачав масове застосування мінеральних добрив та інших хімічних засобів для підвищення родючості ґрунтів.

Окремо варто відмітити праці С.І. Вольфовича [37; 38], в яких автор достатньо широко розкриває питання інтенсифікації землеробства, де провідне місце також віддає саме хімізації, звертаючи увагу на те, що завдяки їй можна отримувати вищі врожаї та покращити продуктивність праці на селі. Проте, в цих працях відстоювалася офіційна позиція бачення розвитку сільського господарства, що базувалася на оцінці розвитку господарства переважно за кількісними показниками.

Обґрунтування економічної ефективності широкої хімізації українського села можна знайти в узагальнених дослідженнях [39], а також у статтях Р.А. Голомба, Л.Л. Суконніка [40]. У цих працях міститься цінний фактологічний та статистичний матеріал. Однак, науковці, роблячи економічний аналіз застосування хімічних засобів в сільському

господарстві, ґрунтувалися переважно на даних з експериментальних дослідних станцій, умови на яких були далекими від реального стану в колгоспах та радгоспах.

До з'ясування всього комплексу заходів, які забезпечували високу родючість ґрунтів та підвищення загальної культури землеробства в українських господарствах, у своїх статтях зверталися вчені Н.К. Боронін та І.Н. Бороніна, А.Я. Гетманець, В.Т. Пашова та В.В. Турчин [41].

Вивчалися істориками й заходи, спрямовані на підвищення агрохімічних знань, хоча їх значення для підвищення ефективного використання хімічних засобів на селі було дещо перебільшеним. Отак, до цієї проблеми звертався у своїй статті В.В. Горак [42].

Для висвітлення проблеми інтенсифікації сільськогосподарського виробництва на основі його хімізації важливе значення набувають доповіді на пленумах ЦК КПРС перших секретарів М.С. Хрущова [43] та Л. І. Брежнєва [44], адже саме вони формували курс монополюючої партії.

Політичні зміни у житті України протягом 90-х років і до сьогодні позитивно позначилися на стані історичної науки. Історики розірвали із комуністично схвальною концепцією і традиціями у висвітленні історичного минулого. Доступ до раніше закритих архівних документів дав можливість розширити коло досліджень, поглибити знання національної історії. Хоча, варто відмітити, проблема розвитку “великої хімії” в 1960–1980 рр. та її вплив на сільськогосподарське виробництво недостатньо висвітлена в сучасній історичній літературі. Маються лише фрагментарні дані, присвячені аналізу певних аспектів.

Наприклад, у праці В.М. Литвина [45] розбудова потужностей “великої хімії” досліджена оглядово. Зовсім мало що сказано про історії окремих промислових гігантів. Отак, цінні матеріали з історії Черкаського хімічного комбінату містяться у колективній монографії “Черкаський, “Азот”: з минулого – в майбутнє” [46]. У сучасній літературі майже відсутні дослідження узагальнюючого характеру, які розкривали б тенденції розвитку хімічної промисловості України в радянський період. Спробою заповнити цю прогалину є праця О.О. Шубіна [47], в якій автор неупереджено підходить до з'ясування генезису хімічної індустрії, вказуючи на досягнення та недоліки її розвитку в радянську добу.

Порівняно ліпша ситуація з дослідженням сільськогосподарської тематики, однак також відсутні спеціальні цілісні студії проблем хімізації сільського господарства України в 1960–1980 роках.

До досліджень з неупередженим ставленням до проблем інтенсифікації сільськогосподарського виробництва варто віднести праці С.С. Падалки [48] і І.М. Романюка [49]. Ці автори ґрунтовно й водночас критично акцентують увагу на екстенсивних методах ведення господарства на селі, які не забезпечували науковий підхід до впровадження хімізації.

Аналіз важливих тенденцій соціально-економічного життя України в 1960–1980 рр. міститься в узагальнюючих працях В.М. Даниленка та В.К. Барана [50], колективній монографії за редакцією П.П. Панченка [51].

Висновки

Отже, завершуючи історіографічний огляд літератури з проблем хімізації сільського господарства України другої половини 1950-х – 1980-х рр., потрібно відзначити, що дослідження проблем розвитку хімічної промисловості як однієї з високотехнологічних та прогресивних галузей економіки країни, повинно тривати далі. Адже існуючі уявлення про проведення модернізаційних процесів у хімічному виробництві України в радянську добу надзвичайно недостатні, часто перекручені та потребують не стільки доповнень і виправлень, скільки спеціального дослідження, без якого неможливо адекватно збагнути проблеми розвитку галузі. Адже домінування політичного аспекту та прихильності до ідеологічного тлумачення розвитку хімічної промисловості призвело до формування в історичній радянській літературі певних штампів, шаблонних фраз, які кочували з однієї монографії або наукової статті в іншу. При цьому суть досліджень залишалася, за деякими дуже рідкими винятками, незмінною. Майже всі зазначені праці не називали об'єктивні причини труднощів із введенням нових виробничих потужностей “великої хімії” та недоліків у процесі хімізації сільського господарства. А оцінка виконання програми розбудови “великої хімії” здійснювалася на основі кількісних показників, які також не завжди свідчили про

дієвість вживаних методів роботи. Історики не звертали уваги на непродуктивний, екстенсивний шлях розвитку, яким ішла хімічна промисловість, відбувалася хімізація аграрної сфери.

Тому завдання стоїть наступне: детально та комплексно проаналізувати вплив хімічної промисловості на інтенсифікацію аграрного виробництва, щоб отримати повну та різнобічну картину процесів хімізації сільського господарства України протягом 1960–1980 років.

Список використаної літератури

1. Ганз С.Н. Роль хімічної промисловості в розвитку народного господарства країни і піднесення матеріального добробуту радянського народу / С. Ганз. – Дн-к: Обласне видання, 1958. – 44 с.
2. Морщинська Н.К. Розвиток хімічної промисловості – всенародна справа / Н. Морщинська. – Дн-к: Обласне видання, 1958. – 32 с.
3. Лубан Л.Л. Чудеса входять в життя / Л. Лубан – Москва: Советская Россия, 1963. – 195 с.
4. Сурмило Г.В. Химическая и горная промышленность / Г. Сурмило, Д. Киржнер, М. Менковский. – Москва: Госгортехиздат, 1960. – 79 с.
5. Федоренко Н.П. Очерк по экономике химической промышленности / Н. Федоренко, Э. Савинский. – Москва: Высшая школа, 1960. – 360 с.
6. Уваров Г.В. Развитие химической промышленности в 1959–1965 гг. (Обработка стенограмма лекции, прочитанной на Всесоюзном семинаре по вопросам пропаганды технических наук в свете решений XXI съезда КПСС) / Г. Уваров. – Москва: Знание, 1959. – 16 с.
7. Емельянов П.Е. Деятельность КПСС по развитию химической промышленности (1959–1965) / П. Емельянов. – Москва: Министерство высшего и среднего специального образования РСФСР, 1968. – 314 с.
8. Бушуев В.М. Советская химическая промышленность в текущем семилетии / В. Бушуев, Г. Уваров. – Москва: Экономиздат, 1962 – 200 с.
9. Лукьянов П.М. История химической промышленности СССР / П. Лукьянов. – Москва: Просвещение, 1966. – 254 с.
10. Емельянов П.Е. Советская химическая индустрия сегодня / П. Емельянов. – Москва: Знание, 1971. – 32 с.
11. Морозов Л.И. Советская химическая индустрия / Л. Морозов. – Москва: Знание, 1967. – 48 с.
12. Советская химическая наука и промышленность. 50 лет Советской власти / Ред. Л.А. Костандов. – Москва: Химия, 1967. – 467 с.
13. Химизация промышленности СССР / Под ред. Л.И. Итина. – Москва: МИНХ, 1965. – 134 с.
14. Химическая промышленность СССР / Под ред. А.П. Виноградова, А.Я. Реденко. – Москва: Госхимиздат, 1959. – 458 с.
15. Лещенцев В.А. Химическая индустрия и экономика / В. Лещенцев. – Москва: Знания, 1965. – 48 с.
16. Мезенцев В.А. Химическая индустрия и экономика / В. Мезенцев. – Москва: Знание, 1965. – 48 с.
17. Федоренко Н.П. Химизация и экономика / Н. Федоренко. – Москва: Знание, 1966. – 71 с.
18. Актуальные проблемы управления и планирования в химической промышленности и химическом машиностроении / Ред. В.И. Лузева. – Москва: МВССО РСФСР, 1981. – 164 с.
19. Федорович М.М. Экономика химического предприятия / М. Федорович. – Москва: Знание, 1965. – 72 с.
20. Управление химической промышленностью / Под ред. В. Клименко, В. Якобсона, Д. Шенкнехта. – Ленинград: Химия, 1983. – 247 с.
21. Развитие химической промышленности в СССР 1917–1980. – В 2-х т. – Т. 1: Развитие научной и материально-технической базы химической промышленности / Под ред. Л. Костандова, Н. Жаворонкова. – Москва: Наука, 1984. – 358 с.
22. Развитие химической промышленности в СССР 1917–1980. – В 2-х т. – Т. 2. Развитие отдельных отраслей химической промышленности / Под ред. Л. Костандова, Н. Жаворонкова. – Москва: Наука, 1984. – 398 с.
23. Основные направления химизации экономики капиталистических стран / Ред. А.Г. Дедов, В.К. Бельская, Л.М. Бова. – Москва: Химия, 1988. – 317 с.
24. Лельчук В.С. Научно-техническая революция и промышленное развитие СССР / В.С. Лельчук. – Москва: Наука, 1987. – 285 с.
25. Рукавішніков А. Питання розвитку хімічної промисловості / А. Рукавішніков, В. Калечиць // Економіка Радянської України. – 1958. – № 1. – С. 43–49.
26. Вилесов Г.И. За высокие темпы развития химической промышленности республики / Г. Вилесов // Экономика Советской Украины. – 1963. – № 2. – С. 10–14.
27. Башмаков Ю.А. Развитие строительства химических предприятий на Украине / Ю. Башмаков // Экономика Радянської України. – 1964. – № 5. – С. 30–33.
28. Борисович Г.Ф. Специализация производства в отраслях химической промышленности / Г. Борисович, А. Вайн // Химическая промышленность. – 1964. – № 11. – С. 5–7.
29. Гогин В.Ф. Передовой опыт лисичанских химиков / В. Гогин, Б. Круглов // Химическая промышленность. – 1964. – № 9. – С. 1–2.
30. Развитие химического и нефтяного машиностроения Украинской ССР в 1959–1965 гг. / Под ред. Н.П. Борисова, В.Ф. Вателя, А.Л. Кириллова. – К.: Укр. НИИНТИ, 1967. – 91 с.
31. Поляков Д.И. Завдання хімічного машинобудування у 1964–1965 рр. / Д. Поляков // Економіка Радянської України. – 1964. – № 2. – С. 32–36.

32. Кузина К.И. Химизация, окружающая среда и качество продукции / К. Кузина. – Москва: ВНИИТЭИСХ, 1982. – 58 с.
33. Минеев В.Г. Химизация земледелия и природная среда / В. Минеев. – Москва: Агропромиздат, 1990.
34. Панников В.Д. Почва, климат, удобрения и урожай / В. Панников, В. Минеев – Москва: Агропромиздат, 1987. – 512 с.
35. Орлова А.Н. Химия в сельском хозяйстве / А. Орлова. – Москва: Просвещение, 1975. – 151 с.
36. Солдатенко Т.Р. Хімію – на поля і ферми / Т. Солдатенко. – К.: Урожай, 1973. – 66 с.
37. Вольфович С.И. Задачи химиков в борьбе за подъем сельского хозяйства / С. Вольфович. – Москва: 1961.
38. Вольфович С.И. Очередные задачи химизации сельского хозяйства / С. Вольфович. – Москва: 1962
39. Ефективність добрив залежно від засобів їх внесення під основні сільськогосподарські культури в Українській РСР. – К.: Урожай, 1972. – 182 с.
40. Голомба Р.А. Экономическая эффективность применения органических и минеральных удобрений в различных зонах Украины / Р. Голомба, Л. Сукольник // Эффективность химизации народного хозяйства / Под ред. Э.С. Савинского. – Москва: Химия, 1977. – С. 74–88.
41. Гетманец А.Я. Баланс питательных элементов в интенсивных севооборотах в степной зоне УССР / А. Гетманец, В. Пашова, В. Турчин // Повышение плодородия почв и продуктивности сельского хозяйства при интенсивной химизации; сб. статей / Ред. Л.И. Кораблева. – Москва: Наука, 1982. – С. 192–207.
42. Горак В.В. Заходи партійних організацій України по масовому підвищенню агрохімічних знань та передового досвіду хімізації сільського господарства / В. Горак // Науково-теоретична конф., присвячена рішенням грудневих пленумів ЦК КПРС і ЦК КПУ 1963 р. Тези доповідей. – К.: МСГ УРСР, 1964. – С. 38–41.
43. Доклад товарища Н.С. Хрущева // Правда. – 1959. – 28 января. – С. 1–4.
44. Доклад Л.И. Брежнева на пленуме ЦК КПСС “О дальнейшем развитии сельского хозяйства СССР” 3 июля 1973 г. // Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам; сб. за 50 лет. – Т. 12 (июль 1977 – март 1979 года). – Москва: Политиздат, 1979. – С. 316–328.
45. Литвин В.М. Україна у другому повоєнному десятилітті (1956–1965) / Володимир Литвин. – К.: Лі-Терра, 2004. – 272 с.
46. Черкаський “Азот”: з минулого – в майбутнє. – Черкаси: Вид-во Чабаненко Ю.А., 2005. – 224 с.
47. Шубін О.О. Хімічна промисловість України: генезис, перспективи, стратегія / О. Шубін. – К.: Наук. думка, 2003. – 513 с.
48. Падалка С.С. Сільське господарство України в другій половині 60-х рр. ХХ століття / С. Падалка. – К.: Наук. думка, 1995. – 348 с.
49. Романюк І.М. Українське село у 50-ті – першій половині 60-х рр. ХХ ст. / Іван Романюк. – Вінниця: Книга-Вега, 2005. – 256 с.
50. Баран В.К. Україна крізь віки: В 15 т. – Т. 13: Україна в умовах системної кризи (1946–1980 рр.) / В.К. Баран, В.М. Даниленко – К.: Альтернативи, 1998. – 303 с.
51. Україна: друга половина ХХ ст. Нариси історії / Ред. П.П. Панченко, М.Р. Плющ, Л.А. Шевченко. – К.: Либідь, 1997. – 350 с.

Надійшла до редакції 14.11.2011

Затверджена до друку 20.01.2012

Аннотация. *Скрипник Е.Н. Химизация сельского хозяйства Украины второй половины 1950-х – 1980-х гг.: к историографии проблемы. В статье проведен историографический анализ трудов советских и современных украинских историков по вопросам химизации сельского хозяйства Украины второй половины 1950-х – 1980-х годов.*

Ключевые слова: *сельское хозяйство, химизация, историография, Украина*

Summary. *Skrypnyk E.N. Chemisation of agriculture of Ukraine during the second half of the 1950s to the 1980s: historiography of the problem. The works of the Soviet and modern Ukrainian historians on chemisation of agriculture of Ukraine during the second half of the 1950s to 1980s are analyzed.*

Key words: *agriculture, chemisation, historiography, Ukraine*

УДК 930.2:338.43.02

В.В. Гоцуляк

СУЧАСНА ІСТОРІОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ ДОВКОЛА ДОСЛІДЖЕННЯ ВЕЛИКОЇ РЕФОРМИ 1861 РОКУ

Стаття присвячена сучасній історіографічній ситуації, яка склалася навколо вивчення Великої реформи 1861 р. в українській історіографії. У статті знайшли своє висвітлення сучасні теоретико-методологічні підходи, стан історіографічних та історичних публікацій присвячених скасуванню кріпосного права на землях України. Окреслено коло питань, які потребують подальшого вивчення.